

Державний стандарт та навчальна програма з історії як відображення новітніх тенденцій у розвитку шкільної історичної освіти

Що таке стандарт освіти і навіщо він потрібний

Однією з сучасних тенденцій розвитку змісту освіти у багатьох країнах світу є його стандартизація (англ. standart - зразок, еталон, модель, які беруть за вихідні для зіставлення з ними інших подібних об'єктів). Вона спричинена необхідністю створення у країні єдиного освітнього простору, чим забезпечуватиметься єдиний рівень загальної освіти, яку одержує підрастаюче покоління у різних типах освітніх закладів та її якість. Стандарти освіти є істотним елементом будь-якої національної системи освіти, тип якої визначається політичними, соціально-економічними умовами, традиціями певної країни тощо.

Під стандартом освіти розуміють систему основних показників, що є складовими державної норми освіченості. Освітній стандарт відображає суспільний ідеал, враховує можливості реальної особистості і системи освіти щодо досягнення цього ідеалу. Він мають відображати суспільні вимоги до освіти як основи соціокультурного становлення молодшої людини, сприяти збереженню єдиного освітнього простору в державі, відігравати стабілізуючу та регламентуючу роль.

Державні стандарти загальної середньої освіти в Україні розвивають і конкретизують такі характеристики освіти, як: зміст, рівень і форма його подання; методи і способи виміру та інтерпретації результатів навчання. Сучасне реформування системи освіти в Україні її вимагає перегляду підходів до визначення освітніх стандартів.

Яким був перший стандарт історичної освіти

Перші спроби стандартизації освіти в Україні розпочались ще наприкінці ХХ століття. З цією метою у 1996 р. прийнято «Концепцію державного стандарту загальної середньої освіти в Україні», де її автори намагались унормувати систему показників про освіченість особи. Згодом ця система була певною мірою реалізована у нормативних документах, які визначили зміст загальної середньої освіти, деякі вимоги та гарантії держави щодо її одержання громадянами. Зокрема було встановлено, що державний стандарт освіти — це сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівня тих, кого навчають. Державні стандарти освіти розробляються для кожного освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня та напрямку підготовки (спеціальності) і затверджуються Кабінетом Міністрів України. Вони підлягають перегляду та перезатвердженню не рідше як один раз на десять років.

Перший стандарт освіти середньої освіти було прийнято у 2004 році. Це була перша спроба уніфікувати та структурувати зміст освіти у незалежній Україні та виробити звід норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової та повної загальної середньої освіти, а також гарантії держави щодо її здобуття.

Аналіз цього документу напередодні прийняття нового стандарту базової і середньої освіти у 2011 році засвідчив, що він відіграв певну позитивну роль у

реформуванні системи, проте не виконав багатьох завдань такого роду документів: насамперед більшість вимог, які висувались на той час до змісту освіти або не знайшли відображення у стандарті, або на вплинули на побудову навчальних планів і програм, що складались для його реалізації.

На думку експертів, педагогічної і наукової громадськості, до основних недоліків першого варіанту освітнього стандарту слід віднести також:

- відсутність єдиного підходу до структурування характеристики змісту освіти в освітніх галузях, різний формат таких характеристик і рівень деталізації;
- перевантаженість навчальним змістом окремих освітніх галузей з огляду на передбачену Базовим навчальним планом кількість годин на їх вивчення, що спричинило надмірну кількість предметів, в тому числі й одноденних;
- недостатнє відображення у змісті освіти його виховного потенціалу, націленості на розвиток творчих здібностей особистості, формування прийомів і стратегій творчої діяльності;
- нечіткість і неконкретність у багатьох випадках формулювань вимог до освітніх результатів, що унеможливило їх адекватне вимірювання й оцінювання; відсутність орієнтирів щодо стандартизації оцінювання цих результатів;
- нераціональний розподіл навчальних годин між інваріантним і варіативним освітніми компонентами, особливо в старшій школі, що, з одного боку, спричиняє перевантаженість школярів, а з іншого, – не дає змоги повноцінно реалізувати ідею особистісно орієнтованого навчання, зокрема забезпечити його профільну спрямованість;
- недостатня збалансованість питомої ваги гуманітарного, природничо-математичного і технологічного складників у змісті освіти.

Зазначені недоліки мали бути усунені в новій редакції освітнього стандарту.

На яких основах розроблявся Державний стандарт освіти 2011 року

У концепції нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011), що була опублікована у процесі його розроблення декларувалась нова мета освіти: «В умовах демократизації і розвитку громадянського суспільства, утвердження національної свідомості, інформатизації і глобалізації світу одним з основних завдань сучасної освіти є формування освіченої людини з інноваційним типом мислення, здатної до творчої перетворювальної діяльності в усіх сферах людського життя, глибоко морального, компетентного, креативно ініціативного, патріотично налаштованого громадянина України». Окрім того, зазначалось, що пріоритетними освітніми завданнями найближчого десятиліття для України мають стати:

- забезпечення якісної загальної середньої освіти з урахуванням освітніх потреб і здібностей кожної людини;
- розбудова суспільства знань на основі формування потреби і здатності вчитися впродовж життя;
- прилучення до національних цінностей українського народу як інтегрованого надбання багатовікових культур усіх етносів, що населяють Україну, основи громадянської єдності і національного згуртування;

- формування функціональної освіченості учнів, життєствердного образу світу, здатності до багатогранного інтелектуального і духовного самовираження, стимулювання ініціативності і підприємлихості;
- надання пріоритетності особистісному розвитку, виявленню і підтримці різних видів обдарованості особистості.

У документі зауважувалось, що вихідною у розробленні оновленого варіанту освітнього стандарту, має стати соціально-педагогічна модель випускника загальноосвітньої школи, яка відображає кінцеву мету загальної середньої освіти. В її основу, враховуючи тенденції розвитку освітніх процесів у розвинених країнах світу, слід покласти систему цінностей освіти і компетентностей, які визначають здатність особистості успішно діяти у відповідних життєвих і навчальних ситуаціях і нести відповідальність за такі дії.

На жаль, ці положення не увійшли до остаточного варіанту тексту стандарту.

У ньому зазначено лише, що Державний стандарт ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, що реалізовані в освітніх галузях і відображені в результативних складових змісту базової і повної загальної середньої освіти. Розкрито також розуміння цих важливих понять, зокрема: «При цьому особистісно зорієнтований підхід до навчання забезпечує розвиток академічних, соціокультурних, соціально-психологічних та інших здібностей учнів.

Компетентнісний підхід сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей.

До ключових компетентностей належить уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математична і базові компетентності в галузі природознавства і техніки, інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька і здоров'язбережувальна компетентності, а до предметних (галузевих) — комунікативна, літературна, мистецька, міжпредметна естетична, природничо-наукова і математична, проектно-технологічна та інформаційно-комунікаційна, суспільствознавча, історична і здоров'язбережувальна компетентності.

Діяльнісний підхід спрямований на розвиток умінь і навичок учня, застосування здобутих знань у практичних ситуаціях, пошук шляхів інтеграції до соціокультурного та природного середовища.»

Безумовно, важливим у документі є проголошення компетентнісного підходу як одного з головних у реалізації вимог стандарту. Адже характеристика сучасної освіченої людини не обмежується здобутими знаннями і сформованими вміннями і навичками. Невід'ємними ознаками її освіченості є переконання, світогляд, активна громадянська позиція особистості, що дають змогу інтегруватися в соціокультурне середовище, креативно реагувати на проблеми і виклики сучасності, усвідомлювати свою роль у суспільстві і світі.

Досягти такого освітнього результату можна на основі формування ключових і предметних (галузевих) компетентностей. Ключові компетентності мають комплексний характер і формуються на міжпредметній основі засобами кожної освітньої галузі. Їх структура і загальна стратегія формування мають

бути розкриті у загальній частині стандарту з наступною конкретизацією у характеристиці кожної освітньої галузі.

Предметні (галузеві) компетентності відображають більш специфічні здатності учня ефективно діяти і виявляти бажання це робити, які стосуються змістової сфери конкретної освітньої галузі чи предмета. Зазначені компетентності описуються в термінах: знає і розуміє; уміє і застосовує; виявляє ставлення і оцінює. Сутність кожної з них і передбачуваний стандартом рівень сформованості розкривається у вимогах до навчальних досягнень учнів. Вони мають слугувати чітким орієнтиром для укладачів відповідних навчальних програм щодо обсягу і рівня навчального змісту, який слід представити в програмах, а також для розробників норм визначення й оцінювання навчальних досягнень школярів.

Тому перегляд змісту освіти у цьому стандарті значною мірою здійснювався передусім із урахуванням його необхідності й достатності для формування відповідних компетентностей з попереднім критичним аналізом і уточненням їх переліку (особливо предметних компетентностей), ураховуючи, що школа здійснює загальноосвітню, а не спеціальну підготовку учнів.

Цілком очевидно, що реалізація компетентнісного підходу неможлива без діяльнісного. Діяльність людини, у тому числі засвоєння будь-яких знань, умінь і навичок, складається з конкретних дій, операцій, що нею виконуються.

Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їх важливість для себе або для суспільства, людина тим самим розвиває у себе компетентність в тій чи іншій сфері життя.

Якою є структура Державного стандарту загальної середньої освіти

Як у попередньому Державному стандарті загальної середньої освіти його структуру складають:

- загальна частина (загальні положення);
- базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів; загальна характеристика інваріантної та варіативної складових змісту загальної середньої освіти;
- державні вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів.

У загальній частині коротко розкриваються суть і функції державного освітнього стандарту, коментуються його особливості щодо структурування змісту за рівнями освіти, позначається цільова спрямованість освіти, зумовлена вищеназваними підходами, характеризуються ключові компетентності і загальні підходи до їх формування.

У розділі Базовий навчальний план розкриваються його нормативні функції, подається розподіл навчального часу між інваріантним (за освітніми галузями) і варіативним компонентами, характеризуються особливості реалізації варіативного компонента в основній і старшій школі, зазначається гранично допустиме навчальне навантаження на учня відповідно до санітарно-гігієнічних норм, затверджених МОЗ України.

Матеріал розділу Державні вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів структурується за сімома освітніми галузями: мови і літератури; суспільствознавство; культура і мистецтво; математика; природознавство; технології; здоров'я і фізична культура. Опис освітніх галузей здійснюється

послідовно за ступенями школи – основна школа і старша школа. Характеристика галузі містить: формулювання загальної освітньої мети галузі, її функцій у системі загальноосвітньої підготовки школярів, розкриття її внеску у формування ключових компетентностей; завдання галузі (у розрізі кожного рівня освіти), компоненти галузі, її змістові лінії, характеристику освітнього змісту і державних вимог до освітніх результатів учнів стосовно кожної змістової лінії. У стандарті не вказуються навчальні предмети, які реалізують освітню галузь. Натомість стандарт утверджує можливість різноваріантної реалізації освітніх галузей у різних системах навчальних предметів, інтегрованих курсів, програми яких укладаються і затверджуються в установленому порядку.

Зміст загальної середньої освіти у стандарті поділяється на два компоненти: державний і шкільний. Державний компонент визначає обов'язкові для вивчення в усіх загальноосвітніх навчальних закладах навчальні предмети, що має забезпечити досягнення кожним випускником середньої школи мінімального обов'язкового освітнього рівня незалежно від типу навчального закладу чи його регіональної належності. Він складається з таких предметів і курсів:

"суспільствознавство" - історія України, всесвітня історія, українознавство, основи суспільствознавства, права, економіки "Людина і Світ";
"мова і література" - українська мова, українська література, мова і література національних меншин, іноземна мова, зарубіжна література;
"культуроснавство" - музика, образотворче мистецтво, основи етики й естетики;
"природознавство" - природознавство, фізика і астрономія, хімія, біологія і екологія, географія;

"математика" - математика, алгебра, геометрія;

"фізична культура і здоров'я" - фізична підготовка, допризовна підготовка юнаків, безпека життя і діяльності людини, валеологія;

"технологія" - трудове навчання, виробничі технології, основи виробництва, інформатика.

Ці обов'язкові для вивчення предмети складають базу загальної середньої освіти, є її державним стандартом. На їх вивчення припадає 80% навчального часу, з якого 35% відведено на вивчення суспільно-гуманітарних навчальних дисциплін, 25% - природничо-математичних, 16% - оздоровчо-трудова, 5% - естетичних наук.

Шкільний компонент слугує завданням розширення і поглиблення змісту загальноосвітньої підготовки школярів, забезпечення їхнього індивідуального розвитку, пізнавальних інтересів і нахилів. Він передбачає години для вивчення предметів і курсів, які учні можуть обрати понад обсягу, визначеного державним компонентом, а також години, відведені на необов'язкові (факультативні) заняття. Шкільний компонент відображає також етносоціальну своєрідність регіону, його історії та культури, національні традиції тощо.

Одним з визначальних принципів побудови змісту загальної середньої освіти є українознавче спрямування усіх освітніх галузей.

Якими є мета, завдання і структура освітньої галузі «Суспільствознавство»

Звернемось до аналізу суспільствознавчої складової Державного стандарту. Це окрема освітня галузь, яка у стандарті 2011 року (на відміну від попереднього стандарту) складається з двох компонентів: історичного і власне суспільствознавчого.

У стандарті визначено, що метою суспільствознавства як освітньої галузі є забезпечення розвитку учня як особистості, що керується гуманістичними нормами і цінностями, усвідомлює себе громадянином України та успішно самореалізується в сучасному українському суспільстві.

Завданнями освітньої галузі є:

- забезпечення реалізації можливостей розвитку учня як вільної особистості, здатної за допомогою набутих ключових та галузевих компетентностей ефективно самореалізовуватися в сучасному багатоманітному глобалізованому світі та брати участь у житті демократичної, соціальної, правової держави і громадянського суспільства, вчитися протягом усього життя;
- розвиток інтелекту дитини, її критичного та творчого мислення, визначення нею власної ідентичності як особистості, громадянина, члена родини, етнічної, релігійної, регіональної та локальної спільноти;
- формування в учнів почуття власної гідності, поваги до прав людини, гуманістичних традицій та загальнолюдських цінностей, здатності формувати власну етичну позицію та дотримуватися правил соціально відповідальної поведінки.

Зміст освітньої галузі реалізується шляхом вивчення окремих навчальних предметів (історії, права, економіки тощо), що відображають основи відповідних наук, інтегрованих курсів (громадянської освіти, суспільствознавства тощо).

Окремо метою навчання історії в загальноосвітній школі у Державному стандарті проголошено формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу.

Зазначено також, що історичний компонент забезпечує:

- розвиток інтересу учнів до історії як сфери знань і навчального предмета, власних освітніх запитів учнів і вміння їх задовольняти;
- отримання та засвоєння системних знань про головні події, явища та тенденції в історії України та світу;
- ознайомлення учнів з духовними і культурними надбаннями та цінностями, історико-культурними традиціями українського народу і цивілізації в цілому;
- визначення, відбір і використання у процесі пошуку інформації про минуле різних видів історичних джерел, у тому числі текстових, візуальних та усних, артефактів, об'єктів навколишнього історичного середовища (музеїв, архівів, пам'яток культури та архітектури), а також інформаційно-комп'ютерних технологій;
- вміння представляти обґрунтовані та структуровані знання з історії, власне розуміння історії з використанням відповідного понятійного апарату та виважено розглядати контраверсійні і суперечливі теми.

Що нового запропоновано у стандарті історичної освіти

Новим у цьому стандарті є те, що зміст історичного компонента структуровано з урахуваннями специфіки історичного знання та хронологічних етапів розвитку людства за такими наскрізними змістовими лініями: людина — людина, людина — суспільство, людина — влада, людина — світ уявлень та ідей, людина — простір, людина — природа, людина — світ речей. Виокремлення їх означає, що:

- навчальний зміст галузі структурується навколо людини в історії та різних сфер її взаємодії з навколишнім світом;
- найважливішими фактами в історії є ті, де розкривається різні способи такої взаємодії в історичній ретроспективі;
- у навчальному матеріалі мають рівномірно простежуватись у змісті освітньої галузі і в державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

Окрім того у стандарті зазначено, що зберігаються два курси - історії України та всесвітньої історії, які мають вивчатись синхронно. Збережено також лінійно-хронологічну побудову навчальної історичної інформації в хронологічній послідовності відповідно до загальноновизнаної періодизації історії: стародавня, середньовічна, ранньомодерна, нова та новітня з акцентом на історії ХХ століття.

В обох курсах провідним у структуруванні змісту є проблемно-тематичний підхід (який має в основному замінити країнознавчий у вивченні всесвітньої історії та жорстко послідовно хронологічний у курсі історії України), що поєднаний з оглядовим, тематичним та поглибленим викладом матеріалу у навчальних програмах. Проблемно-тематичний підхід до виділення окремих тем у навчальному історичному матеріалі та подальший відбір їх змісту передбачає поєднання в одній темі матеріалу, наприклад, щодо історії кількох країн, що поєднані подібними процесами чи відбуваються в межах одного історичного процесу, значної міжнародної події тощо. Це дозволяє забезпечити не механічний перехід учнів від теми до теми, а формування у них цілісного і системного бачення ключових моментів історії людства.

Пріоритетами у змісті шкільної історичної освіти у стандарті є:

- історія країн і народів, тісно пов'язаних з історією України у різні часи;
- *антропологізація* історичного минулого, зосередження уваги на різноманітних проявах *буття людини*;
- *показ поліетнічності та багатокультурності* через історії людських спільнот, що населяли або населяють територію України, та їх взаємодію;
- *виважений й неупереджений розгляд контрверсійних та дражливих тем* в історії України, Європи та світу;
- *збалансований виклад* політичної, соціально-економічної історії та історії культури;
- вивчення *історії демократичних ідей*, етапів становлення та розвитку інституту *прав людини* й громадянського суспільства.

У лівій колонці змістової частини стандарту історичного компонента суспільствознавства в узагальненому вигляді розташовані основні питання, що мають бути відображені у навчальних програмах відповідних курсів. Вони розташовані у послідовності вивчення історичних курсів від 5 до 11-го класу. Причому ці питання інтегрують як всесвітню, так і вітчизняну історію.

У лівій колонці подані державні вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів, відструктуровані за основними компетенціями кожна з яких є комплексом певних знань і умінь їх застосовувати в опануванні історичним змістом. У сукупності ці компетенції - хронологічна, просторова, логічна, інформаційна та аксіологічна - складають предметну історичну компетентність школяра. Коротко зауважимо на змісті кожної з компетенцій.

Хронологічна та просторова – передбачають уміння учнів орієнтуватися в історичному часі й просторі:

- розглядати суспільні явища і процеси у розвитку та в конкретно-історичних умовах певного часу, співвідносячи з географічним положенням країн та природними умовами;
- співвідносити історичні події, явища з періодами (епохами), орієнтуватися в науковій періодизації історії, використовуючи її як спосіб пізнання історичного процесу;
- користуючись картою, пояснювати причини і наслідки історичних подій, процесів вітчизняної і всесвітньої історії, основні тенденції розвитку міжнародних відносин, пов'язані з геополітичними чинниками і факторами навколишнього середовища; регіональні особливості історичного процесу.

Інформаційна – передбачає уміння учнів працювати з джерелами історичної інформації, будувати усні та письмові висловлювання щодо історичних фактів, історичних постатей та історичної теорії:

- користуватись довідковою літературою, Інтернетом тощо для самостійного пошуку історичної інформації;
- систематизувати історичну інформацію, складаючи таблиці (хронологічні, синхроністичні, конкретизуючі, порівняльні та ін.), схеми, різні типи планів (простий, розгорнутий, картинний тощо);
- самостійно інтерпретувати зміст історичних джерел та відбиті в них історичні факти, явища, події;
- виявляти різні точки зору, визнавати і сприймати таку різноманітність;
- критично аналізувати, порівнювати та оцінювати історичні джерела, виявляти тенденційну інформацію та пояснювати її необ'єктивність.
- реконструювати образи минулого у словесній формі у вигляді опису (картинного, аналітичного), оповідання (образного, конспективного, сюжетного), образної характеристики;
- викладати історичні поняття, зв'язки і тенденції історичного розвитку застосовуючи пояснення, доведення, міркування, узагальнюючу характеристику.

Логічна - передбачає уміння учнів визначати та застосовувати теоретичні поняття, положення, концепції для аналізу й пояснення історичних фактів, явищ, процесів:

- визначати історичні поняття та застосовувати їх для пояснення історичних явищ і процесів;
- аналізувати, синтезувати та узагальнювати значний обсяг фактів, простежуючи зв'язки і тенденції історичного процесу;
- визначати причини, сутність, наслідки та значення історичних явищ та подій, зв'язки між ними;

- визначати роль людського фактору в історії, розкривати внутрішні мотиви і зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Аксіологічна - передбачає уміння учнів формулювати оцінки і версії історичного руху і розвитку:

- порівнювати й оцінювати факти та діяльність історичних осіб з позиції загальнолюдських та національних цінностей, визначати власну позицію щодо суперечливих і уразливих питань історії;
- виявляти інтереси, потреби, протиріччя в позиціях соціальних груп і окремих осіб й їх роль в історичному процесі, тенденції і напрями історичного розвитку;
- оцінювати різні версії і думки про минулі історичні події, визнаючи, що деякі джерела можуть бути необ'єктивними.

У тексті стандарту ці компетенції подано у відповідності до зростання складності пізнавальної діяльності учнів від класу до класу.

Основи побудови шкільної навчальної програми з історії 2012 року

На засадах побудови шкільної історичної освіти, закладених у стандарті, базується навчальна програма з історії для основної школи 2012 року. У програмі задекларовані мета і завдання шкільної історичної освіти відповідно до нового стандарту.

Разом з тим, спираючись на стандарт, автори програми намагались розв'язати при формуванні та структуруванні змісту історичного навчального матеріалу кілька важливих питань:

- як, яким чином можна викласти історичні події і явища об'єктивно, адже необхідним є відбір матеріалу відповідно пізнавальних можливостей дітей різного віку;
- як забезпечити можливості реалізації компетентнісного і діяльнісного підходів, адже вони потребують більше часу на уроці для послідовного запровадження;
- відповідно, який матеріал можна виключити, а який – є обов'язковим для включення у зміст;
- який матеріал буде здійснювати максимальний виховний ефект? Маємо виховувати переважно на позитиві, чи на негативі?
- Якою має бути «мова викладу» у програмі – нейтральною чи емоційно насиченою, віковідповідною чи науковою.

З метою розв'язання завдання ліквідувати перевантаженість попередньої програми та вивільнити час на активну пізнавальну діяльність учнів, було частково переглянуто історичний навчальний матеріал. Отже частину його було знято (це стосується в основному всесвітньої історії: відомостей з історії країн Африки, Азії та Латинської Америки), в деяких випадках були прибрані повтори і дублювання. Проте, головним джерелом зменшення змісту стало його переструктурування та запровадження нових критеріїв його відбору.

Відбір змісту програми відбувався за такими критеріями:

- науковість і достовірність історичної інформації, що передбачає відповідність відібраних фактів та трактування і застосування історичних понять існуючим в історичній науці і прийнятим у сучасній вітчизняній історіографії поглядам;

- цілісність, системність, тобто розкриття історичного процесу у цілісності та взаємозв'язку природних та соціоантропокультурних його аспектів як динамічного і суперечливого, виклад історичного матеріалу за обраними темами і проблемами у певній системі та логіці, що дозволяло б учням відтворити загальну картину історичного процесу та окремі його епізоди;
- гуманізм та людиноцентризм - висвітлення змісту й значення гуманістичних цінностей та традицій різних народів світу; показ історії людства, окремих народів через історію, долю конкретної людини; створення гуманітарно-історично картини світу на підставі і за допомогою вивчення різноманітних образів та картин життя минулого;
- полі- та інтеркультурність - розкриття духовної та культурної спадщини, історико-культурних традицій народів і цивілізацій, їх розвитку, взаємозбагачення, показ багатомірності духовного і культурного простору минулого та сучасності через діалог культур;
- альтернативність, багатоаспектність і плюралізм, тобто застосування і співставлення різних підходів до пізнання й пояснення історичного процесу - цивілізаційного, культурологічного, регіонального, стадіального тощо; показ різних, зокрема протилежних, суперечливих точок зору, поглядів, оцінок безпосередніх учасників, спостерігачів, дослідників певних історичних подій, явищ, процесів;
- світськість.

Основою організації змісту шкільної історичної освіти залишаються такі принципи:

- синхронного вивчення двох самостійних курсів – історії України та світової історії;
- лінійної побудови навчальної історичної інформації в хронологічній послідовності;
- проблемно-тематичного підходу до організації змісту та відмови від країнознавчого принципу.

Нові характеристики змісту програми

Зупинимось більш ґрунтовно на тих характеристиках програми, що значно відрізняють її від попередньої.

Розглянемо кілька прикладів того, як у програмі дотримано проблемно-тематичний підхід. Так у розділі III курсу Історії середніх віків у 7-му класі «Європейське суспільство і держави в X - XV ст.» матеріал в основному об'єднано навколо таких проблем як Хрестові походи та розвиток середньовічних держав. Разом з тим, виклад матеріалу передбачає і розгляд історії основних країн світу, однак під кутом зору саме цих основних проблем.

Ось як виглядає цей розділ у програмі.

Практичне заняття: Походи вікінгів та нормандські завоювання. Вільгельм Завойовник.

Хрестові походи. Взаємини європейського та східного світів.

Середньовічні держави: від роздробленості до станово-представницьких монархій. Станово-представницькі органи у європейських країнах.

Англія та Франція у XIII - XV ст. Філіпп IV Красивий, Генріх II Плантагенет. Столітня війна. Подвиг Жанни Д'Арк.

Практичне заняття: Велика хартія вольностей.

Оттон I. Закріплення територіальної роздробленості Священної Римської імперії та Італії. Фрідріх II. Арабська Іспанія та Реконкіста. Утворення королівства Іспанія. Ізабелла, Фердинанд.

Розділ III курсу всесвітньої історії 8-го класу «Нові ідеї та їх вплив на життя європейців» висвітлює питання духовно-культурного життя Європи і побудований таким чином.

Криза релігійної свідомості, поширення ідей гуманізму

Ренесанс і Бароко: зміна погляду на людину і світ

Пошук нових способів пізнання світу. Народження нової європейської науки.

Практичне заняття: Леонардо да Вінчі – титан епохи Відродження.

Реформація церкви та її вплив на європейське суспільство. М. Лютер, Т. Мюнцер, Ж. Кальвін, І. Лойола. Релігійні війни в Німеччині та Франції. Аугсбургський релігійний мир 1555р.

Практичне заняття: Світ очима католика, православного, протестанта. Нове в образі життя, ціннісних орієнтирах та нормах в епоху Відродження та Реформації.

Новим у цій програмі є послідовне застосування принципу багатоаспектності, що вимагає викладу у програмі насамперед відомостей із різних сфер життя суспільства, верств населення, представників різних соціальних і політичних груп.

Наприклад, у 9-му класі клас, в розділі II «Модернізація українського суспільства в середині XIX – на початку XX ст.» передбачено висвітлення і опанування учнями таких питань.

Ліквідація кріпацтва 1848 р. та 1861 р. Капіталізація та ринкові відносини в аграрному секторі. Столипінська аграрна реформа.

Особливості модернізації економіки в українських землях у складі Російської та Австро-Угорської імперій. Цукроваріння, машинобудівна промисловість й металургія. Монополізація промисловості. Транспортне сполучення. Торгівля (ринки, ярмарки, міжнародна й міська торгівля). Трудова еміграція.

Практичне заняття: Зміни у соціальній структурі суспільства. Суперечливі процеси модернізації повсякденного життя.

Українські землі в міжнародних відносинах та геополітичних планах європейських держав. Модернізаційні процеси в освіті й науці. Університети. Видатні вчені.

Український професійний театр. Світоглядні та культурно-мистецькі течії (класицизм, романтизм, реалізм). Традиція й «модерн».

Практичне заняття: Зміни в міській та сільській забудові. Масова забудова міст. Модерн в архітектурі. *Практичне заняття:* Перші українські підприємці.

Значну увагу приділено також збалансованості у показі загальнонаціональної, регіональної та локальної історії.

Так, наприклад, у 7-му класі, розділ V «Українські землі у складі великого князівства литовського та інших держав (друга половина XIV–XV ст.)» передбачає вивчення історії різних частин України і можливість широкого використання краєзнавчого матеріалу за бажанням вчителя.

«Політичний статус українських земель у складі Великого князівства Литовського та інших держав. Кревська унія 1385 р. і українські землі. Утворення Кримського ханату. Державний та суспільний устрій, культура ханату. Підпорядкування Гіреїв Османській імперії. Суспільство Галичини, Волині й Київщини. Церковне життя. Сільське господарство. Ремесло і торгівля. Міста, магдебурзьке право. Містобудування, архітектура та образотворче мистецтво. *Практичне заняття.* Повсякденне життя українців, вірмен, євреїв та ін. етнічних груп населення.»

Новою рисою цієї програми стало і поєднання оглядового, тематичного та поглибленого вивчення. Адже майже у кожному з курсів (окрім «Вступу до історії») є теми, що вивчаються оглядово. Наприклад: Ново-асирійське та Нововавилонське царства у першій половині I тис. до Р.Х. (6 клас), Середньовічне суспільство Індії та Китаю (7 клас) та ін.

Нові елементи організації навчання, передбачені програмою

Пояснимо також появу в програмі принципово нових елементів, як то передбачуваних нових форм організації навчання.

Відповідно до декларованого у стандарті діяльнісного підходу процес навчання має бути побудований за структурою та етапами навчальної діяльності особистості. А отже, має містити:

- актуалізацію опорних знань і уявлень учнів,
- мотивацію та цілепокладання,
- засвоєння й осмислення навчального матеріалу, формування умінь і навичок,
- узагальнення і систематизація засвоєного змісту,
- контроль, оцінку і рефлексію навчальних результатів.

Щоб повноцінно реалізувати ці етапи у програмі 2012 передбачено нові структурні елементи:

- вступні уроки,
- практичні заняття,
- уроки узагальнення.

По 2 години на початку кожного курсу віддано на уроки повторення та узагальнення. Наприклад:

- повторення «Історія України – складова європейської історії».
- вступ «Особливості розвитку українських земель у IX-XI ст. Джерела з історії України доби середньовіччя»
- повторення «Цивілізаційна спадщина середньовіччя. ключові поняття історії середніх віків. світ напередодні нового часу».
- вступ «Хронологічні межі й періодизація. поняття нового часу. Політична карта Європи. Народонаселення. Історичні джерела з історії нового часу».

Уроки узагальнення мають своїм завданням надати учням можливості побачити цілісність епохи і їхні теми сформульовані відповідним чином. Наприклад: «Середньовічна історія України та її внесок у загальноєвропейську спадщину» (7 кл.), «Внесок цивілізацій Середньовіччя в історію людства та становлення сучасної Європи» (7 кл.), «Україна у XVI–XVIII ст. Здобутки та втрати козацької доби» (8 кл.).

Нарешті у програмі з'явилися практичні заняття як принципово нова форма опрацювання історичного матеріалу учнями основної школи. Наприклад:

- Історія Стародавнього світу, 6 клас «Основні стоянки та пам'ятки первісних людей на території України»;
- Історія середніх віків, 7 клас: «Велика хартія вольностей»;
- Історія України, 7 клас: «Літописи та твори давньоруської літератури «Повчання дітям», «Слово о полку Ігоревім» як історичні джерела»;
- Нова історія, 8 клас: «Соціально-культурні наслідки Великих географічних відкриттів для історії людства. Зміна поглядів на світ»;
- Історія України, 8 клас: «Між конфліктом та спробами єдності: українське суспільство другої половини XVII ст.»;
- Нова історія, 9 клас: «Радикалізація політичних рухів. Соціалістична ідея. Марксизм».

Всі ці компоненти більш докладно охарактеризовані в інших розділах даного посібника.

Зазначимо лише, що спираючись на ці складові програми вчитель має можливість чітко визначати очікувані результати навчання і будувати модель уроку з орієнтацією на їх досягнення.

Це у свою чергу дозволяє:

- зробити процес навчання більш мотивованим і цілеспрямованим;
- організувати контроль за особистим просуванням школярів у навчанні;
- залучати допоміжні методичні та дидактичні засоби для покращення результатів навчальної діяльності;
- активізувати пізнавальну діяльність учнів;
- здійснювати системний моніторинг власної діяльності та діяльності учнів.